

■ Qorxmurdu. Təmiz əmələndən, sağlam əqidəsindən niyə qorxmalıydı ki?! Amma bir-birinin arxasınca gə-dər-gəlməzə sürüklədikləri günahsız qurbanlardan ya-vaş-yavaş sümüyü sancmağa başlamışdı. Ən açıq əqiddə ilə yazdığı şeirlərdə belə amansız bir titrətmə özünü göstərir, misralarına ölüm rəngi çökürdü."

M.Aslan

XX əsrin otuzuncu illərinin sonunda günahsız yerə repres-siya qurbanı olmuş Azər-baycan ədəbiyyatının görkəmli simalarından Əhməd Cavad istiqlal fikirləri ilə vətəninə, xalqı-na əlindən gələn xidməti gös-tərmiş, adını əbədi olaraq və-tənpərvər sənətkarlar sırasına yazmışdır. Hüseyn Cavid, Ab-dulla Sur, İdris Axundzadə kimi görkəmli ziyalı və pedaqoqlar-dan dərslər alması gənc şairin ta-ləyində vətənpərvərlik duyğula-rının aparıcı mövqə tutması üçün əsas özül və ilham mənbəyi rolunu oynayırdı. Elə bu ruhda tərbiyə almış Əhməd Cavad Türkiyə ilə Azərbaycanı vahid Vətən olaraq fərqləndir-məyən şairimiz hər iki Vətən üçün əlindən gələn işləri görmüşdür.

Ə. Cavadın qoyub getdiyi ədəbi irs kifayət qədər zəngin olmasına baxmayaraq, son dö-vrə qədər lazımı səviyyədə top-lanıb çap edilməmiş, haqqında yazmaq, söz söyləmək istəy-ənlərin dəst-xəttində sovet ide-alogiyasının qorxunc təsiri hər zaman hiss olunurdu. 1956-cı ildə şair bərait qazansada üzə-rindən uzun müddət bu ləkə götürülməmiş, son zamanlara qədər davam etmişdir. Bir sənətkar kimi haqqında yazılan yaxşı və pis nə varsa sətir ar-xasında şairin sənətinin gücündən, istedadından qorxu və qısqanclıq özünü hər zaman göstərmişdir.

1937-ci ilin Novruz bayra-mına az qalmış Əhməd Cava-dın başı üstündə ilq yaz günə-şi doğmaq əvəzinə, qurğuşun kimi ağır qış buludları cəmləşir, artıq hər şeyi yandırır külə döndərən ildırımın çaxacağına heç bir şübhə yeri qalmır. Qəri-bə həldir ki, düz 12 il əvvəl də martın 21-i ona bayram yox, yas olmuşdu. Rus çarizmi və erməni şovinizminin başlarına olmanın müsibətlər gətirdiyi qardaş türk xalqının müsibətlə-rini gören şairin tək-cə milli his-sləri deyil, vətəndaş-şair vıdca-nının hayqırması ucalmışdı:

Vıdca mənə əmr etdi ki,
Belə gündə bayram etmə!
Quran mənə yol göstərir:
Yoxsulları məyus etmə!.

Ancaq bu dəfə şairi bayram

etməyə qoymayan səbəb: ona "xalq düşməni" damğası vurub, Azərbaycan Şura Yazıçılar İtti-fağından çıxardılması idi. Bəzi "qələm yoldaşları" yəqin ki, bu "qələbələrinə" özləri üçün bay-ram edirdilər. Əhməd Cavad ir-sinin tanınmış tədqiqatçıların-dan biri olan Ə.Saləddin bu ha-disəni belə qiymətləndirir: "...Yuxarıdan göstəriş beləydi. Ssenari əvvəlcədən hazırlan-mışdı, ittihamçılar ayrılmışdı. Məhkəmə "sədr" də, "proku-ror" da, "müstəntiq" də, "şahid-lər" də, "növ-bətçi böhtançılar" da hazır idi. Şəxsən mən Əh-məd Cavadın üzv olduğu Yazı-çılar İttifaqında olan "məhkə-məsini" onun DTK-da olan məhkəməsindən daha qərəz-kar, daha öldürücü məhkəmə hesab edirəm. Bir şair kimi, sənətkar kimi, söz ustası kimi Ə.Cavad birinci məhkəmədə daha artıq təhqirlərə məruz qalmışdır. Orada şairin həm-karları elə sözlər işlətməmiş, elə hökmlər vermişlər ki, onların is-tedadına da, təfəkkürünə də, milli heysiyyətinə da adamda böyük şübhə yaranır..."

Mart ayının 25-dən işsiz qa-lan Əhməd Cavadı keçmiş müəllim yoldaşı, əqidə və məs-lək düşməni, o dövrdə Azər-baycana başçılıq edən Mir Cə-fər Bağırov həbs etdirmə-yə tə-ləsmir. Ona daha artıq mənəvi əzab vermək üçün tam 71 gün intizarda, səksəkədə qoyur, cə-miyyətdən bir növ təcrid edir. Ancaq fiziki repressiyadan əv-əl psixoloji repressiyaya mə-ruz qalan Ə.Cavad sınımrı, hər cür mənəvi-əxlaqi simasını itir-miş qor-xunc düşməni qarşısın-da əyilmir, şəxsiyyətinin uca-lığını ləyaqətlə qoruyub sax-layır.

1937-ci il iyun ayının 4-də Ə.Cavadın həbs olunması haq-da əmr verilir. Psixoloji gərgin-liklərdən qurtaran şair bu dəfə həm də fiziki işgəncələrə mə-ruz qalır və bu əzab-əziyyət oktyabrın 12-nə qədər davam edir. Oktyabrın 12-dən 13-nə keçən gecə böyük Azərbaycan şairi Əhməd Cavad dünya tari-xində ən amansız və qəddar rejimlərdən biri tərəfindən gü-nahsız yerə güllələnir. Ancaq bundan heç kimin xəbəri ol-

Göyərçin Mustafayeva: Bayrağıma xain baxan xain gözə mən tikanam

(Əhməd Cavad-130)

mur. "Xalq ata-ları" şairin ailə-sinin də "qeydində" qalırlar: həy-at yoldaşı Şükriyyə xanım sürgünə göndərilir, böyük oğlu Niyazi həbs edilib, üç aydan sonra buraxılır. O, Azərbaycan-da yaşaya bilməyəcəyini görüb Leningrada qaçır. Şairin o biri oğlu Aydın da həbs edilir, Tu-qay və Yılmaz isə uşaq evinə verilir. Şairin əsərləri məhv edi-lir, çapda olanların çapı dayan-dırılır, evində 3 dəfə axtarış aparılır.

İlk dəfə görkəmli tədqiqatçı Əli Saləddinin, 1992-ci ildə Əh-məd Cavadın anadan olma-sının 100 illiyi münasibətilə nəşr etdirdiyi "Əhməd Cavad" mo-noqrafiyasında şairin həyat və yaradıcılığını hərtərəfli araşdır-a-raq özündən sonrakı tədqiqat-çılara dəyərli material vermişdir. Alim, şairin yaşadığı dövrü hansı şəraitdə yazıb-yaratdığını, ona qarşı olan təqib və qə-rayaxmaları göz önünə sərmış-dir.

Alimində qeyd etdiyi kimi bəzi qələm yoldaşlarının və di-gər qələm sahiblərinin tənqid təhqir və yersiz hücumlarından qorunmaq üçün şairin tərcümə janrına daha çox üstünlük ver-diyini, yazdığı şeirlərində isə ən azı digərləri kimi yaltaqlıq, tərif, tərənnümdən uzaq olduğunu görürük.

"... Mən də başqaları kimi insanam, yaşayıram. İndi ki, yaşayıram, deməli mənim də təəssüratlarım vardır. Söz yox ki, bu təəssüratlar hər gün mənə yeni bir şey hiss etdirir. Mən geridə qalmış insanlardan deyiləm..." - deyir şair.

Ə.Cavadın Azərbaycan Şu-ra Yazıçıları Təşkilat Komitəsi-nin I Plenumunda etdiyi çıxış-dan gətirdiyimiz bu sitat şairin ürayının bəlkə də ən dərin qatında gizlədib heç kimə söylə-mədiyi, etibar etmədiyi fəryadı, harayı, vətəndaş hayqırması idi. S.Rüstəm, M.Rahim, M.Quliyev, Ə.Nazim, M.Rəfil, M.K.Ələkbərli, A.Mir Əhməd, A.İsmayıl, Zəngilli, Feyruz, Ə.Seyfi və başqaları şair qarşı-sında gücsüz olduqlarını boy-unlarına almaq, ondan öyrən-mək əvəzinə "Yeni həyat gəti-rən, yeni həyatın carçısı Sovet hökumətinə sığınmağı, daha doğrusu Sovet hökumətinin yerli "milli qəssablarına" - baş-da M.C.Bağırov olmaqla digər hökumət və təşkilat rəhbərləri-nə yaltaqlanmaq, onları və üsul-idarələrini tərənnüm et-mək, həmçinin öz mövqelərini möhkəmlətmək" məqsədi güdmüşlər. Yazıçılar İttifaqı İdarə Heyəti katibliyi iclasının

stenoqramından (idarə heyəti və iştirakçıların Azərbaycan türkləri olmasına baxmayaraq, iclas rus dilində keçirilmişdir - G.M.) dilimizə çevirdiyimiz kiçik bir parçanı diqqətinizə çatdırı-rıq. Bu şairin ölüm qabağı son sözləri idi: "... Siz parazitsiniz, əgər mən sizi və sizin düşməncəsinə tənqidinizə qu-laq assam, xalqımın şairi olma-ram, onda mən bu ordeni si-nəmdə nahaq gəzdirirəm..."

Bu böyük şairin yaradıcılığı-nın ilk dövründən, son dövrünə qədər yazdığı ictimai-siyasi məzmunlu şeirlərin birbaşa Azərbaycan adlı vətənə və Azərbaycan xalqına, dolay yol-la isə, bu vətənin, bu xalqın tə-əssübünü və qeyrətini çəkən, onun uğrunda sərvətini və səy-ini xərcləyən Azərbaycan xalqı-na xidmət etdiyini söyləyə bilə-rik.

Əhməd Cavadın müstəqil Azərbaycanın dövlət atributları-na həsr etdiyi şeirlər xalqın mil-li şüur və duyğularını tərbiyə etmək baxımından xüsusilə qiymətli. Onun marş janrında yazılmış əsərləri də bu baxım-dan maraqlıdır. 1918-ci il avqustun 14-də "Gənclər yur-du" qəzetində çap edilmiş "Marş" şeirində:

Millətimin tarixinə
Şan-şöhrət əkməliyəm!
Bu qarşıda yad qalaya
Bir al bayraq dikməliyəm!

Şairin qəhrəmanı döyüş əz-mi ilə bildirir ki, o, yurduna xain baxan hər bir gözə tikandır. O, Vətən yolunda, Azərbaycan uğrunda şəhidliyi özünə şərəf saydığı üçün sözünə belə da-vam edir:

Bayrağıma xain baxan
Xain gözə mən tikanım.
Vurulsam kölgəsində,
Halal olsun ona qanım.

Şairin milli bayrağa həsr edilmiş "Elin bayrağı", "Azər-baycan bayrağına", "Al bay-rağa" şeirləri isə bu silsilədən olan əsərlərinin zirvəsini təşkil etməkdədir.

Öz yurdunun istiqlalı ilə qürur duyan vətənpərvər şairin gözündə bayraq sadəcə rəngli

bir parça deyil, həm də dərin simvolik mənaların ifadəçisidir. Xüsusən, bayraqdakı şəhid qa-nına bənzədilən qırmızı rəng şairdə bir sıra vətənpərvər as-sosiasiyalar doğurur.

Ə.Cavadın istiqlal mövzulu şeirlərində şəhidlik və fədakar-lıq motivləri mühüm yer tutur. Azərbaycan Cümhuriyyətinin istiqlalının 1 illiyi münasibətilə yazılmış və "İstiqlal məcmuə-si"ndə çap olunmuş "Şəhidlə-rə" şeirində Türkiyədən "qar-daş Azərbaycan xalqına" yardı-ma gələn qəhrəman əsgərin şəhid olması nikbin duyğularla belə təsvir edilib oxşanır:

Qalx, qalx! Sarmaşılıq məzar altından!
Gəlmiş ziyarətə qızlar, gəlinlər.
Ey karvan keçidi yollar üstündə
Hər gələn yolçuya yol soran əsgər!

Sənin qovduqların yabançı xanlar,
Qurtardı ölkəmi tökdüyün qan-lar!

Bax, nasıl öpməkdə tozlar, du-manlar

Qərrib məzarını mənə bərabər!

Ə.Cavad poeziyası bundan sonra da Azərbaycan xalqının milli-mənəvi tərəqqisi yolunda fəaliyyət göstərən bədii-estetik örnəklərdən biri olaraq qalaca-qdır. Bu böyük şairin milli istiqlal mövzusunda qələmə aldığı əsərlər bütün qadağa və repres-siyalara baxmayaraq, za-man-zaman Azərbaycan ədə-biyyatında analoji ideyaların təbliğ və təşviqinə dərin təsir göstərmiş, bir çox şairlər bu ideyalardan ilhamlanaraq, Azərbaycanın müstəqilliyi yo-lunda öz yaradıcılıq töhfələrini vermişlər.

Bəşəriyyət tarixi qədər qə-dim olan Azərbaycan ədə-biyyatı indiye qədər bir çox dünya şöhrətli sənətkarlar ye-tişdirmiş və bundan sonra da yetişdirəcəkdir. Ancaq onların arasında Əhməd Cavad adı həmişə öz orijinallığı və səmi-miliyi ilə seçiləcək, gələcək ədəbi nəsillərə örnək kimi əsrlərdən-əslərə adlayacaqdır.

Göyərçin MUSTAFAYEVA
filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru